

Κώστας Χ. Πασχάλης

"Ο ύπνος της Ανδριανουπόλεως" - Κείμενα της Θητείας στον Βορρά του Θοδωρή Γκόνη

Βιβλιοπαρουσίαση του Κώστα Χ. Πασχάλη

Αφιετηρία της γνωριμίας μου με τους στίχους του Θοδωρή Γκόνη, υπήρξε η μουσική του Ξυδάκη. Ακούγοντας την αισθαντική φωνή του Ξυδάκη, είχα και εξακολουθώ να έχω την αίσθηση πως ταξιδεύω: Γλιστρώ πάνω στα γαλήνια και καταγάλανα νερά του Αιγαίου, επισκέπτομαι απάνεμα λιμάνια, περιφέρομαι σε σοκάκια γεμάτα μυρωδιές και χρώματα, πίνω παρέα με γέροντες σε ζεστά καταγώγια, συνομιλώ με γιαγιάδες σε κατώφλια χαμηλών σπιτιών, περνά ανάμεσα από πάγκους μικροπωλητών μέσα σε ένα πολύβουο και ετερόκλητο πλήθος, ανηφορίζω καταπράσινες λοφοπλαγιές, αγναντεύω ψηλά καταπράσινα βουνά, περπατώ ανάμεσα σε μονοπάτια, διάσπαρτα με μυρωδιαστά αγριολούλουδα, γεύομαι βατόμουρα και άγριες φράουλες...

Είναι ακριβώς τα ίδια τα συναισθήματα που με πλημμυρίζουν όταν διαβάζω τα κείμενα, τους στίχους ή τα πεζοποιήματα του Θοδωρή Γκόνη, όπως, άλλωστε, θα χαρακτηρίζα και τα κείμενά του.

Ο Θοδωρής Γκόνης μέσα από τους στίχους του αναδεικνύει τους στενούς δεσμούς της μουσικής με την ποίηση: η μουσικότητα ως ποίηση και η ποίηση ως μουσική, η μουσική ως γλώσσα και ως στιχουργική μέθοδος, ως μελοποίηση, ως αφηγηματικός τόνος, ως στίχος που ανάγεται στο ύψος της ποίησης

Είμαι απολύτως σίγουρος πως ο Γκόνης γράφει έχοντας στο μυαλό του ή στη σκέψη του μία μουσική παρτιτούρα. Αυτό ακριβώς, άλλωστε, έρχεται να επιβεβαιώσει και ο ίδιος μέσα από τα κείμενα του βιβλίου του:

Το ποίημα είναι μουσική. Το τραγούδι θέλει μουσική, θέλει ποίημα, ξεροσταλιάζει κάτω από αυτό το μπαλκόνι, μέρα – νύχτα. ...

Είναι ωραίο να βλέπεις το τραγούδι να περπατάει δίπλα δίπλα με το ποίημα. Να τα πίνουνε μαζί. Τους καμαρώνεις, τους ζηλεύεις....

Το τραγούδι από μόνο του δεν μπορεί. Βαρέθηκε. Θέλει να βγει από τις λέξεις. Θέλει να ανθίσει, να μπει στο ποίημα. Να φορέσει το λουράκι του, να δηλωθεί, να γίνει του δρόμου. Ποίημα του δρόμου. Τραγούδι...

Για την περιήγηση στις σελίδες του βιβλίου του Θοδωρή Γκόνη, επέλεξα (προτίμησα καλύτερα) να παραθέσω κάποιες από τις σκέψεις που περιέχονται στο κριτικό σημείωμα της Ελισάβετ Κοτζιά, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Οι σκέψεις αυτές, κατατεθειμένες με τρόπο εναργή, συνοπτικό και άμεσο, πέραν του ότι με εκφράζουν απολύτως, εμπεριέχουν όσα θα ήθελα να περιλάβω στη δική μου αναφορά.

Αυτές ακριβώς τις σκέψεις θα προσπαθήσω να «ντύσω», με χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το βιβλίο του Θοδωρή Γκόνη, με την κρυφή ελπίδα να μπορέσω να μοιραστώ με τους αναγνώστες τη μέθεξη στην «ευωχία των λέξεων».

Με τίτλο ΔΙΑΚΡΙΝΟΝΤΑΣ και υπότιτλο «Η ποιητική της παραθετικής επανάληψης», γράφει μεταξύ άλλων η κα Κοτζιά:

Χρώματα, μυρωδιές, γεύσεις. Πλούτος, πλησμονή, αφθονία. Διαύγεια, ενάργεια, καθαρότητα. Εορτή, πανηγύρι, ευθυμία. Λαϊκά μοτίβα, μυθολογικές ζωγραφιές, βιβλικές ρήσεις. Ρηματική αφθονία, λεκτική ευωχία, φραστική ευδαιμονία. Μέσα στα 72 μικρά κείμενα της συλλογής «Ο ύπνος της Ανδριανουπόλεως. Κείμενα της θητείας στο Βορρά», ο Θοδωρής Γκόνης δημιουργεί έναν επίγειο παράδεισο, έναν Κήπο της Εδέμ. Υβριδικής προέλευσης ορισμένα από τα γραπτά του, ο σκηνοθέτης, στιχουργός και πεζογράφος τα δημοσίευσε σε μια πρώτη μορφή ως επιφυλλίδες στον ημερήσιο Τύπο. Δεν είναι διηγήματα, δεν είναι πεζομορφα ποιήματα, δεν είναι δοκίμια, δεν είναι αφορισμοί, δεν είναι μύθοι, αλλά αντλούν από ένα ευρύτατο φάσμα του

Κώστας Χ. Πασχάλης

"Ο ύπνος της Ανδριανουπόλεως" - Κείμενα της Θητείας στον Βορρά του Θοδωρή Γκόνη

έντεχνου και του προφορικού λόγου προκειμένου να τιθασεύσουν έναν εκφραστικό χείμαρρο, να εξωτερικεύσουν μια συναισθηματική στάση και να πλάσουν ένα ύφος.

Πόσο λαχτάρησα τα σπίτια που ξυπνάνε πρωί, αχνίζουν, καπνίζουν, παράθυρα ανοιχτά, σκιές, κουρτίνες, το τσάι, το γάλα, τα χάπι, οι μουσικές, τα σκαλοπάτια, το τραπέζι της κουζίνας, όλοι μαζί εκεί με τον καφέ, την καρδιά του Θεού, με το πώς κοιμήθηκες απόψε.

Τι ύπνο έφτιαξες; Τον ονειρόπλεχτο, τον στριφογυρισμένο. Της Αδριανουπόλεως. Τον ταραγμένο. Του πορθητή το στρώμα το διαλυμένο. Χαλασμένο...

Παραλλαγή, παράφραση, περιφραση. Έρωτας για τη ζωή, λαχτάρα για το όνομα, πάθος για τη λέξη. Ο συγγραφέας δουλεύει σε πολύ μεγάλο βαθμό με το ουσιαστικό και το ρήμα, με συνώνυμες έννοιες, με ταυτόσημα νοήματα, με συντακτικές και υπερθετικές επικαλύψεις. Τα συνδυάζει, τα συνάπτει, τα συνταιριάζει και καθώς η μια λέξη ακουμπά πάνω στην άλλη δημιουργείται ένας σπινθήρας και παράγεται λάμψη.

Νηστεία, άσκηση, συγκέντρωση, κόπος, πόνος, δάκρυ, γέλιο, χαρά, μάθημα, δάσκαλος, ταξίδι, θάλασσα, αέρας, ξενιτιά, επιθυμία. Η σκέψη μας. Το ταξίδι μας. Εκεί επενδύουμε...

Από την αρχή στο μέτωπό σου ήταν γραμμένο κάτι άλλο. Τα λόγια σου, η ματιά σου, ο βράχος σου, το βήμα σου, η βροχή σου, η ομπρέλα σου, η τρέλα σου, ο κατακλυσμός σου, ήταν ανοιχτό βιβλίο.

Στοχασμοί, στόχοι, σχέδια, ερωτήματα, αμφιβολίες, αμφιθυμίες: κείμενα εις εαυτόν, γραπτά απορίας, δοκιμές υπαρξιακών διλημμάτων. Άνοδος, ύφεση, ανάταση, κλιμάκωση, μεταφορά, σύζευξη: μετακινήσεις στο χώρο, μεταβολές στην ένταση, προσδιορισμοί λεκτικής συστοιχίας.

Εκ των προτέρων θέλουμε κάποιον. Εκ των υστέρων είναι όλοι εκεί. Παρόντες. Όταν ξεκινάς, θέλεις την πίστη. Όταν λες: «εδώ, εδώ, εδώ έχει νερό, πάνω σ' αυτές τις πέτρες». Και σε κοιτάζουν όλοι σαν τρελό. Όταν δουλεύεις, όταν ιδρώνεις, όταν τρέχεις, όταν πελαγώνεις, χρειάζεσαι τον ελεύθερο χρόνο, τον χωρίς εμπόδιο, χωρίς εμπόδια δρόμο. Όταν ανεβοκατεβαίνεις, όταν ουρλιάζεις ασθενοφόρο, θέλεις να ανοίξει ο δρόμος. Θέλεις το πράσινο χρώμα, το πέραςμα. Όταν ανοίγεις τους χάρτες σου, όταν καταστρώνεις τα σχέδια, όταν μελετάς τις μεγάλες και μικρές μάχες. Τότε θέλεις την πίστη. Μετά ξέρουμε. Οι δάφνες, τα βραβεία, τα μπράβο, τα ζήτω, οι χειραυτίες, τα φιλιά. Και το φαρμάκι. Με τον ασπασμό. Έτσι πάει πάντα, έτσι μπαίνει στη φλέβα αυτό. Λίγο, λίγο...

«Θέλω την κάμπια. Τη χρυσαλλίδα. Το μετάξι. Δεν θέλω παλιά. Δεν θέλω παρελθόν, σαπίλα, στασιμότητα, γκρίνια, μιζέρια, απλυσιά, τετελεσμένα, ασφυξία. Θέλω καινούργια. Να βγάζουν κάμπιες τα παλιά. Να είναι γόνιμα. Να αλλάζουν, να λάμπουν, ν' ανθίζουν».

Πώς διαβάζεται ένα τέτοιο βιβλίο; Από τη μια με μία μόνο πνοή και από την άλλη σε δόσεις. Το ανακαλύπτεις, ενθουσιάζεσαι και αρχίζεις να γεύεσαι με ορμή τους χυμούς του. Όμως, η παραθετική επανάληψη θέτει όρια. Σταματάς, απομακρύνεσαι από το κείμενο για να έχεις την ευκαιρία να το ανακαλύψεις εκ νέου. Οι λέξεις διατηρούν το ειδικό συγκινησιακό τους βάρος.

Δεν είναι μόνον άνθρωποι άστεγοι, είναι και οι λέξεις. Τριγυρνάνε δεξιά και αριστερά στα χαμένα, κρατάνε στα χέρια τους κάτι ξεχαρβαλωμένες βαλίτσες, μπόγους, κάτι διαλυμένα αυτοσχέδια μουσικά όργανα, δέματα...στρώνουν στα παγκάκια, στα πάρκα πάνω σε χαρτόκουτα, μέσα σε πλαστικά, κάτω από τα αστέρια, μέσα στη βροχή, μέσα στο κρύο, μέσα στο λιοπύρι.

Η απροσδόκητη σύναψη και η αστραφτερή υφή ενός λόγου που θα μπορούσε να αποτελεί συνέχεια της γραφής του Γιάννη Σκαρίμπα. Μια γλώσσα που δοκιμάζεται, αντλεί από αυτόν και ταυτόχρονα αντιτίθεται, μολιάζεται και εξέρχεται νικηφόρος:

Ξαναπαίρνοντας το λόγο από την κα Κοτζιά, συνεχίζω μεταφέροντας μία επιπρόσθετη αίσθηση που αποκομίζω διαβάζοντας το συγκεκριμένο βιβλίο.

Είναι η αίσθηση που μου δημιουργεί ο αβίαστος, παρορμητικός, χειμάρωδης λόγος του. Χωρίς αιχμηρές γωνίες, χωρίς φιλολογικές ακροβασίες και προκαθορισμένα σχήματα, διαθέτει τη αμεσότητα και τη μεταδοτικότητα της ζωντανής αφήγησης. Έχει το ρυθμό ενός μουσικού αυτοσχεδιασμού... Αποπνέει εκείνο το ιδιαίτερο άρωμα που βγάζει ένα καλοδουλεμένο κρασί όταν απλώνεται στο ποτήρι. Και όπως ακριβώς με το καλοδουλεμένο κρασί, έχει μεγάλο μπουκέτο αρωμάτων, έχει γεμάτο σώμα και μακρά επίγευση.

Αν θα ήθελα τώρα να μεταφράσω αυτήν ακριβώς την αίσθηση στη λογοτεχνική γλώσσα, επιχειρώντας να δώσω μία άλλη διάσταση στην ανάγνωση του βιβλίου, θα αναζητούσα (ίσως παρακινδυνεύοντας) τον όρο της «αυτόματης γραφής».

Ο ορισμός που δίνεται για την αυτόματη γραφή, είναι ο εξής: Είναι η ευχάριστη, υπνωτική ή εκστατική (ρυθμική τη λέει ο Μπρετόν) ενότητα αισθήσεων και νόησης όπου τίποτα από τα δύο, δεν μπορούν να ξεχωρίσουν μεταξύ τους...

Ο ορισμός αυτός, δεν αποβλέπει σε καμιά περίπτωση στην κατηγοριοποίηση της δουλειάς του Γκόνη, απλώς συνιστά πάντα κατά τη γνώμη μου, ένα εξαιρετικά καλό εργαλείο προσέγγισης της συγγραφικής δουλειάς του, καθώς αποδίδει με απόλυτη ευκρίνεια το περιεχόμενό της.

Πως όμως θα χαρακτηρίζονταν εντέλει η συγγραφική δουλειά του Θ. Γκόνη; Εντάσσεται η υφολογική δομή των κειμένων του σε κάποια λογοτεχνική κατηγορία; Σύμφωνα με την κα Κοτζιά όχι, όπως προείδαμε. Κατά τη δική μου άποψη, σαφώς υποδεέστερη αυτής της κας Κοτζιά, άποψη που διατύπωσα εξ' αρχής, η συγγραφική δουλειά του Γκόνη παραπέμπει ευθέως στην ποίηση.

Αν ρωτούσαν τι σημαίνει ποίηση για μένα, γράφει ο Βασίλης Ντόκος, σε ένα εξαιρετικό κείμενό του στο περιοδικό «Ποιητική», θα απαντούσα τα πάντα και τίποτα. Τα πάντα γιατί είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την εσωτερική υποκειμενική μου πραγματικότητα, και τίποτα γιατί δεν μπορεί να επηρεάσει την εξωτερική – αντικειμενική πραγματικότητα, να παρέμβει στη ροή των πραγμάτων.

Κάθε ποίημα είναι το αποτέλεσμα μιας μεταποιητικής πράξης, συνεχίζει ο Βασίλης Ντόκος, επιχειρώντας να ορίσει ή απλά να οριοθετήσει την ποιητική δημιουργία. Σε κάθε μεταποιητική εργασία χρησιμοποιούνται πρώτες ύλες για να φτιαχθεί κάτι καινούργιο. Στην περίπτωση της ποίησης πρώτες ύλες είναι οι λέξεις και σε μία ευρύτερη έννοια τα συναισθήματα, αλλά κυρίως και πάνω από όλα αυτό που μιλάει σιωπώντας. Όσο πιο πολύ χώρο αφήνει ένα ποίημα στο ανεπίπλωτο τόσο πιο επιτυχημένο κρίνεται... Εν ολίγοις όσο πιο έντονη είναι η διαλεκτική λόγου και σιωπής σε ένα ποίημα, τόσο πιο κοντά στην ουσία της ποίησης βρίσκεται.

Η παραπάνω παράγραφος, πιστεύω πως αποδίδει με εξαιρετική ενάργεια τη σχέση μεταξύ λόγου και σιωπής που ανακαλύπτει ο προσεκτικός αναγνώστης στα κείμενα του Γκόνη. Ο χειμάρωδης λόγος του είναι το επιφανειακό ορυκτό, αυτό που διακρίνεται με την πρώτη ματιά. Όμως βαθύτερα υπάρχει ένα ακόμη μεγαλύτερη αξίας κοίτασμα που απαιτεί την προσεκτική εξόρυξη. Εκεί βρίσκεται το άλλο πρόσωπο του αληθινού και γι' αυτό ανεπίπλωτου προσώπου της ποίησης του. □ Κάποτε ονομάσανε την ποιητική γενιά στην οποία ανήκω, γράφει και πάλι ο Βασίλης Ντόκος (και στην οποία ανήκει και ο Θοδωρής Γκόνης, συμπληρώνω εγώ), ως γενιά του ιδιωτικού οράματος και τότε επισημάνθηκε πως είναι αντίφαση η σύζευξη των λέξεων ιδιωτικό και όραμα, καθώς πάντα το όραμα νοείται ως συλλογικό. Τώρα που οι ιδεολογίες είναι σχεδόν ανύπαρκτες και οι συλλογικότητες κατακεραματίστηκαν σε ατομικότητες ή έστω ελάχιστες μειονότητες, νομίζω πως η αντίφαση αίρεται. Το ποιητικό όραμα είναι πλέον μόνο ιδιωτικό, όπως ακριβώς ιδιωτικό είναι και το όραμα που εξυφαίνει μέσα από τα κείμενά του ο Θοδωρής Γκόνης.

Κώστας Χ. Πασχάλης

"Ο ύπνος της Ανδριανουπόλεως" - Κείμενα της Θητείας στον Βορρά του Θοδωρή Γκόνη

Γράφει η Κική Δημουλά:

«Βαδίζεις σε μιαν έρημο. Ακούς ένα πουλί που κελαηδάει. Όσο κι αν είναι απίθανο να εκκρεμεί ένα πουλί στην έρημο, ωστόσο εσύ είσαι υποχρεωμένος να του φτιάξεις ένα δένδρο. Αυτό είναι το ποίημα».

Η αποστροφή αυτή, καθώς και οι προηγούμενες απόψεις του Βασίλη Ντόκου, κάποια χρόνια πριν θα με έβρισκαν στην αντίπερα όχθη. Έχοντας επι μακρόν θητεύσει σε μία άλλη εντελώς διαφορετική αναγνωστική διαδικασία που αναζητούσε εμφανείς κοινωνικές αφητηρίες στην ποιητική δημιουργία ή στη λογοτεχνία γενικότερα, θα πρόβαλα τις εντονότερες ενστάσεις μου.

Όμως εδώ και καιρό πιστεύω πως αυτός ο τρόπος σκέψης παραπέμπει ευθέως στην εργαλειική, αντιμετώπιση της ανάγνωσης. Σ' ένα εύχρηστο δηλαδή εργαλείο που δίνει απαντήσεις σε προσχεδιασμένα ερωτήματα, που καλείται να εξυπηρετήσει συγκεκριμένες και εν πολλοίς εφήμερες ή περιστασιακές ανάγκες.

Πρόκειται στην ουσία για μία χρησιμοθηρική σχέση που αποβάλλει το μοναδικό εκείνο συναίσθημα που έχει κανείς όταν προσπαθεί να ανιχνεύσει το όνειρο ή τον εφιάλτη πίσω από τις λέξεις, τη σιωπή ή τον υπαινιγμό πίσω από το λόγο.

Μία ανάρμοστη σχέση που ακυρώνει αυτό που πρωτίστως αξίζει στην ποίηση, την μέθη δηλαδή, που προσφέρει η χωρίς προαπαιτούμενα δημιουργική ανάγνωση.

Για να ανέβει ο κισσός, να διπλωθεί, να σκαρφαλώσει, να δεθεί, να δοθεί, να πάρει, να αγκαλιάσει, να φτιάξει το σχήμα του, πόσο χρόνο θέλει;

Το Κυπαρίσσι στο προαύλιο; Πόσος άνεμος χρειάζεται για να ανέβει ψηλά, να πάρει τη χάρη, την ευλογία, την ευτυχία και να τη σκύψει επάνω σου;

Η πέτρα στη γωνία, πόσο νερό, πόσο χιόνι, πόσος ήλιος, πόσο χοντρό αλάτι;

Έτσι φτιάχνονται, έτσι χτίζονται οι εκκλησίες. Τι νόμιμες;

Η περιδιάβαση στα δύσκολα μονοπάτια της καλής λογοτεχνίας συνιστά πραγματική δοκιμασία. Θέλει υπομονή, θέλει αντοχή, θέλει γνώσεις, μα πάνω από όλα θέλει διάθεση. Λειτουργεί σαν μία ερωτική σχέση: όσο πιο δοτικός είσαι σ' αυτήν τόσο πληρέστερα, τόσο πιο έντονα είναι και τα συναίσθημα που αποκομίζεις.